

CSATA ZSOMBOR

A képzésből a munka világába való átmenet az erdélyi diplomás fiataloknál

Bevezető

Elemzésünk célja az intézményes oktatásból a munka világába történő átmenet vizsgálata a felsőfokú diplomát szerzett erdélyi (és ezen belül hangsúlyosan az erdélyi magyar) fiatalok körében. Arra kérdezzük rá, hogy a rendszerváltást követő felsőoktatási reformok és az ezek nyomán született szerkezeti átalakulások nyomán hogyan módosultak a fiatalok pályára állásának képzettségbeli feltételei. Vizsgálatunk tágabb értelemben azokhoz az elméleti megfontolásokhoz illeszkedik, amelyek az utóbbi évtizedekben a fiatalok oktatásból a munka világába történő átmenetét a tudásalapú társadalom megváltozott munkaerőpiaci kihívásainak kontextusában tárgyalják. Ezek az átalakulás globális trendjei, melyeket a munkahelyi életutak individualizálódása, a foglalkozási életpálya során egyre markánsabban érvényesülő flexibilitás és az ezt övező fokozottabb kockázati teherviselés jellemez.¹ Ebben a kontextusban a felnőtt korba való átmenet foratókönyve kevésbé előre jelezhető, egyre több fiatal késlekedik a munkaerőpiacra való kilépéssel, a folyamatosan újjászerveződő munkaerőpiac körülményeire a fiatalok gyakran az

¹ Beck, Ulrich: Túl renden és osztályon? In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum: Budapest, 1999. 418–468; Chisolm, Lynne: From Systems to Networks: The Reconstruction of Youth Transitions in Europe. In: Heinz, Walter R. (ed.): *From Education to Work: Cross-National Perspectives*. Cambridge University Press: New York, 1999. 298–318.

oktatási rendszerben való bentmaradással válaszolnak², minek következtében meghosszabbodott ifjúsági életszakaszról beszélhetünk.³

A nemzetközi szakirodalom több forgatókönyvet említ arra vonatkozóan, hogy a különböző országok foglalkoztatás- és oktatáspolitikai reformjai milyen intézményi megoldásokat alkalmaznak arra, hogy a munkába való átmenet a megváltozott körülmények ellenére a lehető legzökkenőmentesebb maradjon a lehető legszélesebb tömegek számára.

Ezek közül az egyik a minimális beavatkozás elvét hirdeti és az individuális döntések kiemelt szerepére fekteti a hangsúlyt a fiatalok pályorientációjában. Az oktatás és a foglalkoztatás közötti szinkronitás a piac közvetítésével valósul meg és a folyamatosan változó kereslet–kínálat törvényeinek aktuális állása szerint módosul. Ebben a modellben az oktatás alacsonyán standardizált, kevésbé rétegzett és általános jellegű képzést nyújt.⁴ A képzés időszaka a formális oktatással nem ér véget, a foglalkozás-specifikus tudás elsajátítása a munkahelyen, a munkahelyi képzéseken valósul meg egy olyan rendszerben, amelyre minimális központi koordináció jellemző.⁵ Ez a modell leginkább Észak-Amerikára érvényes, jellemzői a fokozott munkahelyi mobilitás, dinamikus munkaerőpiac, decentralizált munkaközvetítés, melyben a szakmai alapú mélyközi hálózatoknak is kiemelt szerepük van.⁶ Lényege, hogy az átmeneti struktúrát a piaci rugalmassággal helyettesíti.

Nyugat-Európában (különösen Németországban) ezzel szemben egy szervezettebb átmeneti rendszer jellemző, a kapcsolat az oktatás és a munkaerőpiac között szabályozottabb. Az oktatás ennek megfelelően jóval rétegzettebb és a vokacionális képzésre helyezik a fő hangsúlyt. A munkahelyi képzés formálisan szabályozott intézményi keretek között zajlik, kiemelt szerepe van az ún. tanoncidőnek (*apprenticeship*).

² Krahn, Harvey – Lowe, Graham S.: School-to-Work Transitions and Postmodern Values: What's Changing in Canada? In: Heinz (ed.): *From Education to Work*, i. m. 260–283.

³ Gábor Kálmán: Mozaik 2001 – A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének az értelmezéséhez. *Erdélyi Társadalom*, 2004/2.

⁴ Shavit, Yossi – Müller, Walter (eds.): *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destination*. Oxford University Press: Oxford, 1998.

⁵ Heinz, Walter R.: Introduction: Transitions to Employment in a Cross-National Perspective. In: *From Education to Work*, i. m. 1–24.

⁶ Rosenbaum, James E.: Institutional Networks and Informal Strategies for Improving Work Entry for Youths. In: *From Education to Work*, i. m. 235–259.

A szakirodalomban többé-kevésbé konszenzus van arról, hogy a fejlett nyugati demokráciák oktatás- és foglalkoztatáspolitikai rendszerre e két tipikus modell által meghatározott kontinuum mentén leírható, és fokozatos elmozdulás figyelhető meg a piaci modell irányába. De mi a helyzet az átalakuló, átmeneti kelet-közép-európai társadalmakkal? Milyen szakmai megfontolások alapján készülnek és hová vezetnek az oktatási reformok Romániában? Milyen következményei lehetnek ezeknek az átmenet kockázat- és tehermentesítése szempontjából a romániai (és ezen belül a magyar) fiatalok számára? Képesek-e ezek a reformok a kártyavárként összeomló, redisztributív alapú munkaerőpiaci szabályozásról hirtelen a deregulált piaci elvek szerint működő rendszerre történő átmenet irányítására?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása olyan alapkutatásokat feltételez, amelyek túlmutatnak a jelen vizsgálat keretein. Célkitűzéseinket emiatt mind empirikus, mind tematikus értelemben szűkítettük. Empirikus értelemben ez azt jelenti, hogy az elemzés során csak a felsőoktatás szerkezeti átalakulására és a felsőoktatásból kilépőkre jellemző átmenet vizsgálatára szorítkozunk. Választásunk azért esett éppen a felsőoktatásra, mert a reformok legerőteljesebben ezt a szegmenst érintették, másrészt pedig leginkább erre vonatkozóan vannak korábbi empirikus adataink. Tematikus értelemben az alábbiak szerint szűkítettük a vizsgálatunkat:

1. Először a felsőoktatás szerkezeti átalakulásának azon aspektusait próbáljuk számba venni, amelyek közvetlen módon meghatározzák azt, hogy a munkaerőpiacra való kilépéskor az imént jelzett forgatókönyvek közül melyik érvényesülése a legvalószínűbb. Az elemzést a Yossi Shavit és Walter Müller⁷ által javasolt dimenziók szerint fogjuk elvégezni, akik egy 15 országra kiterjedő vizsgálat során az egyes országok oktatási rendszerének sajátosságai alapján próbálták meghatározni a képzettség és a munkaerő allokációja közötti viszony szabályszerűségeit. A romániai felsőoktatási rendszert ezen dimenziók terében (Qualificational vs. Institutional Space, General vs. Vocational Education, Standardization, Stratification, Credential Inflation) igyekszünk elhelyezni és a nemzetközi tapasztalatok alapján a munkába történő átmenetre vonatkozó legvalószínűbb forgatókönyvet megrajzolni.

2. Ezt követően konkrétan megvizsgáljuk a felsőfokú végzettségű fiatalok munkába állásának körülményeit. Különös hangsúlyt fektetünk

⁷ Shavit – Müller (eds.): *From School to Work*, i. m.

az első munkahely körülményeire (jellege, időtartama, fizetés nagysága stb.), hiszen a formális oktatás hatása ebben érvényesül leginkább. A vizsgálatban a Mozaik 2001 és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem végzettjeinek kérdőíves adatbázisa⁸ lesz segítségünkre, ezek másodelemzését végezzük el. Ennek eredményeképpen lehetőség nyílik az előző fázisban becsült átmeneti forgatókönyvet az empirikus adatok fényében megvizsgálni és ezek alapján következtetéseket fogalmazni meg a felsőoktatási reformok pályaorientációs hatékonyságával kapcsolatban.

Valószínűsíthető átmenet-forgatókönyvek és a felsőoktatás átalakulása

A felsőoktatás elemzésének szempontjai

A felsőoktatási szerkezet átalakulását leginkább a Yossi Shavit és Walter Müller által javasolt dimenziók⁹ mentén látjuk célszerűnek megvizsgálni. Az alábbi szempontok szerint hasonlították össze a nyugati társadalmak oktatási szerkezetét:

1. Az *intézményi kontextus* szerint *képesítési térről* (qualificational space) beszélnek azokban az országokban, ahol az oktatási rendszer inkább vokacionális képességeket ad át. Ezeket a képességeket a munkaadók a munkahelyek kialakításakor és az alkalmazáskor egyaránt figyelembe veszik, az iskolai teljesítmény a munkába állás körülményeinek egyik legfontosabb előrejelzője. A *szervezeti tér* (organizational space) fogalmát használják azokban az országokban, amelyekben az oktatási rendszer nem kapcsolódik annyira szorosan a munkaerőpiachoz, sokkal inkább az általános képességek átadására irányul, emiatt az egyének a szakspecifikus képességeket a munkahelyen sajátítják el. A munkavállalók ennek következtében könnyebben mozognak a munkaerőpiacon, humántőke befektetésük nem veszt értékéből, amikor munkaadót váltanak.

2. Annak függvényében, hogy az oktatási rendszer mennyire az általános, illetve mennyire a szakspecifikus *képességek átadására* irányul, Shavit és Müller szintén két modellt különböztet meg, amelyek szorosan kapcsolódnak az előbb említett típusokhoz, ezúttal azonban nem az

⁸ A Babeş–Bolyai Tudományegyetem adatbázisa azokból a kérdőívekből áll, amelyeket a hallgatók egyetemi oklevelük kézhezvételekor töltöttek ki az elmúlt évek során.

⁹ Ld. fenn.

intézményi szerkezeten, hanem az oktatás tartalmán van a hangsúly: az *általános akadémiai jellegű oktatást* (general education) és a *vokacionális jellegű oktatást* (specific vocational education). Míg az általános akadémiai oktatás a kognitív képességek, alapvető kulturális és kommunikációs készségek fejlesztésére irányul, a vokacionális képzés a specifikus képességek fejlesztésében, funkcionális feladatok ellátásában nyújt segítséget. Ezek a képességek abban is különböznek, hogy mennyire vihetők át a különböző munkakörök között: az általános képességek általában tökéletesen átvihetők, a specifikus képességek átvihetősége viszont korlátozott. Látható, hogy ez a fajta kategorizálás összhangban van a fentebb bemutatott neoklasszikus illetve vokacionális oktatási rendszerek modelljével. A Shavit–Müller szerint képesítési térnek számító államokban az oktatási rendszer kialakításában inkább a vokacionális modell érvényesül, míg a szervezeti térnek számító országok esetén inkább a klasszikus, neoklasszikus modell a meghatározó.

3. A *standardizáltság* fogalma azt jelenti, hogy az oktatás minősége és tartalma mennyire ugyanazoknak a standardoknak felel meg országszerte. Ezt olyan ismérvek mentén lehet vizsgálni, mint a tanárok képzése, az oktatási intézmények költségvetése, tantervek azonossága, a vizsgarend egyformasága stb.

4. Végül az oktatási lehetőségek *rétegzettsége* az oktatási pályák formáira, kiterjedésére és átjárhatóságára vonatkozik. Ahol a rétegzettség magas, a hallgatók viszonylag hamar különálló pályákra kényszerülnek és az ezen pályák közötti átjárhatóság alacsony. A kevésbé rétegzett országokban a pályaválasztás később kezdődik, illetve nagyobb a pályák közötti mobilitás.

Shavit és Müller a vizsgálatba bevont 15 országban készült elemzések alapján a fenti dimenziók mentén az alábbi következtetéseket fogalmazta meg a képzettség és a munkaerő-allokáció viszonyáról:

1. A végzettség és az elért munkahelyi státus közötti kapcsolat erőssége egyenesen arányos a standardizáció fokával;

2. A végzettségek és az elért munkahelyi státus közötti kapcsolat erőssége egyenesen arányos az oktatási rendszer rétegzettségével;

3. A végzettségek és az elért munkahelyi státus közötti kapcsolat erőssége egyenesen arányos az oktatás vokacionalitásával;

4. A végzettségek és az elért munkahelyi státus közötti kapcsolat erőssége fordítottan arányos a felsőoktatás méretével.

Vegyük tehát sorra a fent említett szempontokat és vizsgáljuk meg, hogy a romániai felsőoktatás jellemzői milyen erősségű kapcsolatot valószínűsítene a képzettség és a munkahelyi státus között. Mielőtt erre kitérnénk, a rendszerváltás utáni oktatási reformok rövid áttekintése szükséges, ugyanis ezek szabták meg az átalakulás formális kereteit.

Reformok és átalakulás a felsőoktatásban a rendszerváltás után

A kilencvenes évek elején a romániai felsőoktatási szerkezet a szocialista rendszertől egy erősen központosított formát örökölt. Az oktatást érintő döntések szinte kizárólag az illetékes minisztériumok (a több névváltást is megélt Oktatási és Kutatási Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Munkaügyi és Szociális Ügyekért Felelős Minisztérium) és a kormány hatáskörébe tartoztak, ezek a szerkezeti, tartalmi–módszertani és finanszírozási vonatkozásokra egyaránt kiterjedtek. A rendszerváltást követő, a felsőoktatást érintő reformok meglehetősen lassú ütemben ugyan, de fokozatosan lazítottak a rendszer merevségén. Az alsóbb szintű képzés szabályozásával szemben – ahol számos *ad hoc*, a következő oktatáspolitikai stratégiát mellőző intézkedéssorozatnak lehettünk tanúi az elmúlt másfél évtizedben – a felsőoktatási reformokat tartalmilag az egyetemi autonómia kiterjesztésére irányuló törekvések, formálisan pedig a nyugat-európai akkreditációs standardokhoz való igazodás jellemzi. Ez utóbbi folyamat különösen 2000 után gyorsult fel, melyet alapvetően a koppenhágai egyezményhez és a bolognai folyamathoz való csatlakozás feltételei határoztak meg.

Az oktatási rendszerre a rendszerváltás után még hosszú évekig – megfelelő törvények híján – a jogi bizonytalanság és ennek következtében egyfajta örökölt intézményi tehetetlenség volt jellemző.¹⁰ Noha ebben az időszakban jelenik meg a 88/1993-as törvény, amely a felsőoktatás működésének alapelveit és az intézmények akkreditációjának feltételeit szabályozza, az ebben foglalt intézkedések még egységes, országos szintű standardok alapján szabályozzák az egyetemek, főiskolák pénzügyi–adminisztratív és curriculáris működését, minek következtében a felsőoktatás továbbra is erőteljesen központosított maradt.

¹⁰ Az oktatási rendszert az 1990–1995 közötti időszakban az új alkotmány szellemében minden iskolai évben újratárgyalt kormányhatározatok szabályozták. Ennek a szakasznak a legfontosabb intézkedései a kötelező oktatás 8 évre történő redukálása és tartalmi átalakítása (a szocialista ideológiai tartalmak kihagyása) voltak.

A második szakasz kezdetét az 1995-ben megjelent oktatási törvény jelenti, melynek a legfontosabb hozadéka az egyetemi autonómia érvényesítése, főként tartalmi, de egyre inkább intézményszervezési és pénzügyi vonatkozásban is. A felsőoktatási intézményeknek ettől kezdődően jogukban áll – a Tanügyminisztérium által meghatározott általános feltételek mellett – saját fejlesztési politikát kidolgozni és tevékenységüket alapvetően ehhez igazítani. Jelentős nemzetközi támogatással (Világbank, EU, Phare stb.) új pénzügyi források váltak elérhetővé a felsőoktatási intézmények menedzsmentjének javítására, új curriculumok kidolgozására. Megváltozott az oktatásfinanszírozás mechanizmusa, amely ettől kezdődően szerződésalapú rendszerben működik az intézmények és a Tanügyminisztérium között az újonnan létrehozott minőségellenőrző és akkreditációs intézmények (CNFIS, CNCSIS) mediálásával.

A felsőoktatási reformok harmadik szakasza 2001–2002-ben kezdődik, amikor a kormányzat sorban csatlakozik az oktatás és szakképzés átalakítását és kölcsönös elismerhetőségét célzó európai törekvésekhez. Ennek keretében került kidolgozásra „A felsőoktatás fejlesztési stratégiája a 2002–2010 közötti időszakban” programterv, amely tartalmazza mindazokat a javaslatokat, amelyek a hazai felsőoktatás európai integrációját szorgalmazzák. Ez alapján került kidolgozásra az új tanügyi törvény, amely a felsőoktatásban elsősorban a bolognai folyamathoz való csatlakozás intézményi feltételeit szabályozza.

A romániai felsőoktatásban jelen pillanatban tehát – a primer és szekunder oktatási rendszertől eltérően – európai mércével mérve is egy magasabb fokú intézményi autonómiáról beszélhetünk. Leginkább a bolognai rendszerbe való bekapcsolódás és az oktatásfinanszírozás részleges decentralizációja következményeképpen az elmúlt években a rugalmasabb oktatásszervezés felé történő gyorsított elmozdulás figyelhető meg. Ez már a legújabb nemzetközi komparatív elemzések alapján készült statisztikák szintjén is világosan megmutatkozik.¹¹ A felsőoktatásba való belépés szelekciójának szempontjairól való döntésben hangsúlyosabb szerepet kapnak az intézmények, a központi irányítás a költségterítéses hallgatók számát rugalmasabban kezeli stb. Ugyanakkor továbbra is formalizált központi elvek szabályozzák az intézményi akkreditációt (magánegyetemek esetében), valamint léteznek egységes, központilag meghatározott standardok

¹¹ *Key Data on Education in Europe, 2005*. Office for Official Publications of the European Communities, Education and Culture – Eurydice – Eurostat: Brussels – Luxembourg, 2005.

arra vonatkozólag is, hogy melyek az alapvető felvételi követelmények, illetve a diploma megszerzésének pontos kritériumai.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a román felsőoktatási rendszert nemzetközi összehasonlításban közepes mértékű standardizáció jellemzi. A munkaerőpiac szempontjából nézve ez azt kellene jelentse, hogy egy diverzifikáltabb képzési rendszerben a kínálati oldalon differenciáltabb humánerőforrás jelenik meg.

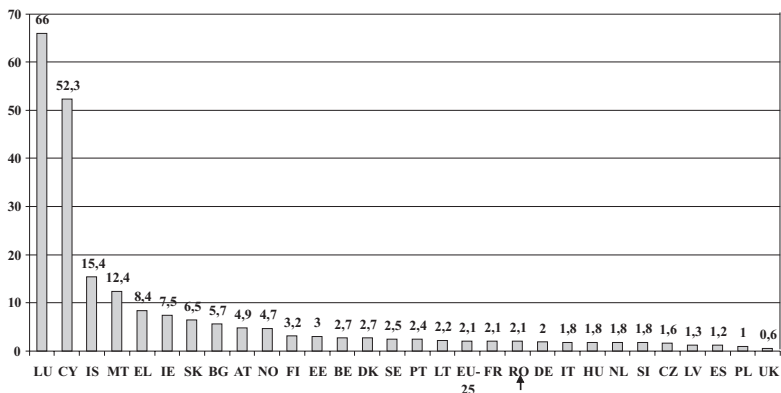
Hasonló tendenciák jellemzőek a felsőoktatás rétegzettségére is, melyet a különféle tanulmányi pályák formáinak, kiterjedésének és átjárhatóságának proxyjaként értelmeztünk. A magasabb fokú egyetemi autonómia nagyobb mozgásteret biztosít a képzés formájának (nappali, távoktatás stb.) és tartalmának a kialakításában, és ezáltal egy személyre szabottabb tanulmányi kínálatall állhat elő. A bolognai folyamatba való bekapcsolódás egyik alapvető feltétele az oktatási pályák átjárhatóságának a megkönnyítése, a nagyobb hallgatói mobilitás lehetőségének a megteremtése. Ennek eszköze a kreditek transzferének a rendszere, amely a korábban egységesnek számító négy- illetve ötéves képzési ciklusok merevségét is fellazítja. A hivatalos statisztikák azt mutatják, hogy a romániai felsőoktatásban résztvevő hallgatók az EU-s átlagnak megfelelő mértékben hallgatnak át külföldi egyetemeken (1. ábra).

Vannak azonban a magas rétegzettségre utaló jelek is: az egyes szakok akkreditációja például továbbra is központilag meghatározott tudományterületeken, szigorúan ellenőrzött szempontok szerint zajlik. Igen gyakoriak továbbá az olyan esetek is, hogy bár a jogi feltételek adottak, a rugalmasság kritériumai bürokratikus akadályok¹² vagy a megfelelő pénzügyi keretek hiánya miatt nem érvényesülhetnek.

Összességében a romániai felsőoktatási rendszer rétegzettségét illetően a standardizációnál említett tendenciáknak megfelelő elmozdulásoknak lehetünk tanúi az elmúlt tizenhat évben: alacsonyabb iskolai szinteken az átjárás nehezebb, a felsőoktatásban viszont az ezzel kapcsolatos formális akadályok fokozatosan felszámolódni látszanak. Korábbi

¹² Romániában az egyetemek közötti átjárásról (átiratkozás) például az egyetemi szenátusok döntenek. Az átiratkozás procedúrája meglehetősen nehézkes és több fázisból áll: általában csak az egyetemi év elejére lehet kérvényezni, a korábbi teljesítményt alaposan ellenőrzik, a transzferhez a szenátusi előterjesztést megelőzően az egyetem dékánjának és rektorának beleegyezése szükséges. Egy sor gyakorlati probléma merül fel továbbá olyan tantárgyak esetén, amelyeket több félévben tanítanak.

1. ábra. Más európai államban tanuló hallgatók aránya, a felsőfokú képzésben résztvevők arányában

Forrás: Key Data on Education in Europe, 2005. 160.

vizsgálataink¹³ azt mutatják, hogy a rendszerváltást követően fokozatosan csökkent a szakiskolai képzésben résztvevők relatív aránya, miközben növekedett az érettségi oklevelet adó elméleti líceumokban, szakközépiskolákban résztvevőké, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a fiatalok iskolai pályán történő szakosodása egyre nagyobb mértékben a felsőoktatás kereteibe helyeződik át.

Ilyen feltételek mellett tehát a felsőoktatásban fokozottan a *vokacionális* jellegű képzésnek kellene érvényesülnie. Ezt hivatott elősegíteni a bolognai egyezmény által szorgalmazott kétszintű egyetemi struktúra, melynek keretében az alapképzés során gyakorlatorientált, funkcionális ismeretek átadásán lenne a hangsúly. Az elmúlt évek intézkedései ebben az értelemben azonban meglehetősen ellentmondásosak: miközben fokozatosan diverzifikálódik az oktatási kínálat, szénesedik a választható szakok, diszciplínák palettája, ezzel együtt egy olyan alapképzési rendszer kiépítésén fáradoznak, amely a munkaerőpiacon haszonnal alkalmazható általános készségek elsajátítását szorgalmazza. Ez a rendszer egyszerre próbál tehát a piac által megkövetelt munkaköri rugalmassághoz

¹³ Csata Zsombor: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2004/1; Ugyanő: Az iskoláztatás nyelvének szociológiai háttere Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion: Kolozsvár, 2004.

nélkülözhetetlen általános készségek elsajátítására és a szakmára jellemző specifikus részfeladatok ellátására felkészíteni. E két ellentétes törekvés párhuzamos érvényessége mellett egy olyan típusú intézményi tehetetlenséggel is számolni kell, ami a skolasztikus értelemben vett akadémiai képzés fennmaradását segíti elő. *Az alapképzés tartalmának általános vagy szakspecifikus jellegével kapcsolatosan azt mondhatjuk tehát, hogy a mérhető, formai szempontok szerint vokacionálisnak minősül, tartalmi vonatkozásban azonban – úgy tűnik – igen nagy a következtelenség.*

1. táblázat. Romániai és romániai magyar nemzetiségű hallgatók a felsőfokú oktatásban

<i>Tanév</i>	<i>Romániai hallgatók száma</i>	<i>Romániai magyar hallgatók száma</i>	<i>A magyar hallgatók százalékos megoszlása</i>
1989–1990	164507	7100	4,31
1990–1991	203864	8300	4,07
1991–1992	250027	8777	3,51
1992–1993	322080	12842	3,98
1993–1994	360967	8814	2,44
1994–1995	369662	n.a.	n.a.
1995–1996	336011	12248	3,64
1996–1997	354493	13240	3,73
1997–1998	360590	13944	3,86
1998–1999	407720	15122	3,95
1999–2000	452621	21724	4,82
2000–2001	533152	23381	4,39
2001–2002	571613	24598	4,30
2002–2003	596 297	25762	4,32
2004–2005	650335	29136	4,48

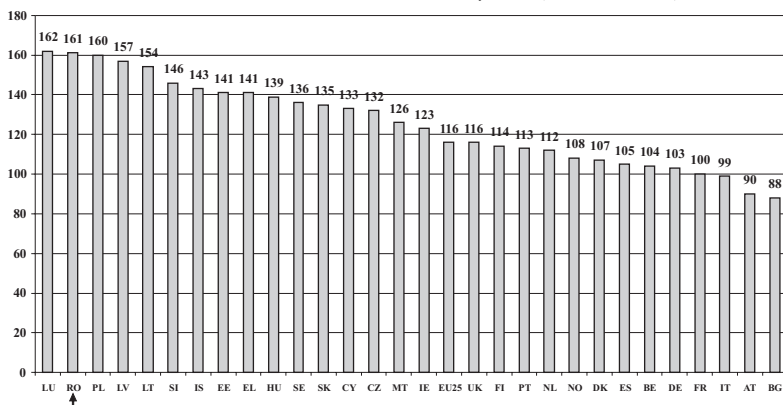
Forrás: ld. a jegyzetet.¹⁴

¹⁴ 1989–2000: Erdei Itala – Papp Z. Attila: *A romániai magyar hallgatók a felsőfokú képzésben*. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv 2001*. Szórvány Alapítvány – Polis: Temesvár–Kolozsvár, 2001. 109; 2000–2001: Murvai László: *Minorities and Education. 2001/2002 School Year*. Government of Romania, Ministry of Public Information: Bucharest, 2001. 145; 2001–2002: Leman, Ali (szerk.): *Tim-pul prezent în învățământul minorităților naționale din România. Realizări ale anului școlar 2001–2002 și perspective* [A kisebbségi oktatás jelene Romániában. A 2001–2002-es év megvalósításai és új perspektívák]. Ministerul Informațiilor Publice, Dep. Pentru Relații Interetnice: București, 2002. 144; 2002–2003: Leman, Ali (szerk.): *Dimensiuni ale învățământului minorităților naționale din România*

Korántsem ennyire bonyolult a Shavit–Müller-féle negyedik hipotézis összetevőinek a megfigyelése. Ez a kérdés a felsőoktatás bővülésének szerepét vizsgálja az iskola és a munka közötti átmenet folytonossága szempontjából. A hivatalos statisztikák egyértelműen azt mutatják, hogy a rendszerváltás óta folyamatosan növekszik a felsőoktatásban résztvevők száma: a 2004–2005-ös tanévben például csaknem négyszer annyi hallgató látogatott valamely felsőoktatási intézményt, mint a kilencvenes évek elején.

A hallgatói létszámok különösen az 1998–1999-es tanévtől növekedtek igen látványosan, az európai átlagot messze meghaladó ütemben (2. ábra). Románia tehát erőteljes léptekkel halad a fiatalok képzettségi szintjének növelése irányába, a felsőfokú képzettségűek aránya a teljes tanulói létszámon belül ezekben az években érte el az európai országok átlagát.¹⁵

2. ábra. A felsőoktatásban résztvevők számának növekedési üteme az 1998–1999-es tanévhez viszonyítva (százalékban)

Forrás: Key Data on Education in Europe, 2005. 147.

A hallgatói létszámok látványos emelkedése azonban számos problémát vet fel különösen a fiatal diplomások pályára állásának esélyeit

[A kisebbségi oktatás dimenziói Romániában]. Secretariatul General al Guvernului, Dep. Pentru Relații Interetnice: București, 2003. 81; 2004–2005: http://www.old.edu.ro/download/statistici_mino_05.doc

¹⁵ Romániában a felsőfokú oktatásban résztvevők aránya a 2001–2002-es tanévben 12,8 százalék volt, szemben az EU-s államok 15,8 százalékával, az elmúlt három év növekedésének üteme azonban a felzárkózást valószínűsíti. (Key Data... 2005, i. m.)

illetően. A felsőoktatás bővülése, a költségvetési források alig változó feltételei közepette óhatatlanul drágább képzéshez¹⁶ és az oktatás minőségének romláshoz vezet. Az egyik legfontosabb megválaszolandó kérdés tehát az, hogy ilyen körülmények között az egyetemen elsajátított készségek és ismeretek mennyire hasznosíthatóak a munkába álláskor. Fennáll ugyanis annak a veszélye, hogy alacsony szintű minőségi standardok mellett a tömegesedő felsőoktatás az „üres státusok” és a diplomás emigránsok számát gyarapítja.

Shavit és Müller szempontjait a romániai felsőoktatásra vonatkoztatva azt láthatjuk tehát, hogy összességében átlagos standardítású, rétegzettségű és (tartalmi, illetve formai) jellegzetességeit tekintve) egy meglehetősen kiforratlan vokacionalitású képzési struktúrával állunk szemben. Az elmúlt évtized fejleményei arra utalnak, hogy a felsőoktatás a tömegoktatás pályájára lépett és az oktatáspolitikai egyértelműen egy decentrizált, autonóm módon működő rendszer kiépítését szorgalmazza.

A fenti megállapítások és a Shavit–Müller szerzőpáros által megfigyelt összefüggések fényében úgy tűnik tehát, hogy a romániai felsőoktatási szerkezet pályorientációs szerepe fokozatosan csökkent az elmúlt évek során. A bővülő felsőoktatás, a fokozatosan csökkenő standardizáció és rétegzettség, az általános készségek átadására irányuló képzési stratégia relativizálja az oktatásból a munkába történő átmenet forgatókönyveit. Ez a rendszer az intézményi kontextus szempontjai szerint – a szerzők fogalomhasználatával élve – egyre inkább a szervezeti tér jellegzetességeit mutatja¹⁷: olyan funkcionális készségek átadására törekszik, amely a végzősök számára nagyobb rugalmasságot biztosít a munkahely-keresésben. Ez azonban azt is jelenti, hogy fokozatosan megszűnik a munkába történő átmenet kiszámíthatósága, a sikeres diplomázás egyre kevésbé garantál biztos munkahelyet. A munkaerő-piaci kereslet és kínálat az oktatási rendszeren kívül található,

¹⁶ Romániában látványosan alacsony a GDP oktatásra költött részaránya (legutóbb 4,1 százalékban állapodtak meg a kormány és a pedagógus szakszervezetek, 2001–2002-ben ez 3,5 százalék volt, amivel Románia 177 ország közül a 64. helyen állt – Human Development Report 2005, ld. <http://hdr.undp.org/statistics/data/indicators.cfm?x=101&y=1&z=1>), a felsőoktatásban résztvevő hallgatók támogatására (ösztöndíj, szálláshely stb.) fordított összegek aránya is messze elmarad az európai átlagtól. (Ez 2001-ben Románia esetében az oktatásra fordított összegek 9,7 százalékát, az EU-s országokban 13,3 százalékát jelentette – *Key Data... 2005*, i. m.189)

¹⁷ Szemben az egyetem előtti oktatással, amelyet – az európai átlaggal ellentétben – továbbra is magas standardizáció és rétegzettség jellemez. Csata Zsombor – Dániel Botond: Átmenet a képzésből a munka világába az erdélyi magyar fiatalok körében. *Korunk*, 2005/11.

a rekrutációban az információs hálózatok és a munkaközvetítésre szakosodott intézmények szerepe értékelődik fel.

A fő kérdésünk – melyet a következő részben igyekszünk megválaszolni – arra vonatkozik, hogy az átalakuló feltételek mellett hogyan módosult a fiatalok (és ezen belül hangsúlyosan a diplomások) pályára állásának a gyakorlata, melyek a munkaközvetítés új médiumai, kik a munkanélküliség által legveszélyeztetettebb társadalmi csoportok, mi jellemző a pályakezdők munkakörülményeire stb. Összességében tehát arra keressük a választ, hogy a centralizált munkaerő-allokáció megszűntével az oktatásból a munkába történő átmenet kapcsán melyek a problematikusabb kérdések.

A képzésből a munka világába történő átmenet az erdélyi magyar fiataloknál

A Mozaik 2001 vizsgálat¹⁸ adatai szerint 2001 végén, 2002 elején az erdélyi magyar 15 és 29 év közötti fiatalok közel egyharmada még tanulmányait végezte, további közel 20 százalékuk pedig inaktívnak vagy munkanélkülinek vallotta magát. A populáció fennmaradó hányada (fele) gazdaságilag aktív, kereső tevékenységet végzett.

2. táblázat. Az erdélyi magyar fiatalok aktivitás szerinti megoszlása (Mozaik 2001, N=1870)

	<i>Belső Erdély és Partium</i>	<i>Székelyföld</i>	<i>Összesen</i>
csak tanul	33,9	25,4	29,7
csak dolgozik	44,1	49,6	46,8
tanul és dolgozik	3,9	3,9	3,9
inaktív	9,7	12,1	10,9
munkanélküli	8,4	8,9	8,7
Összesen	100,0	100,0	100,0

¹⁸ A Mozaik 2001 vizsgálat központi koordinátora és jogtulajdonosa a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. A teljes minta 15–29 év közötti Kárpát-medencei magyar fiatalokra vonatkozik. Az erdélyi felvétel egy 1200 fős „belső erdélyi”, illetve 750 fős székelyföldi magyar, valamint egy szintén 750 fős belső erdélyi román mintára terjedt ki. A minták nemek, korcsoportok és régiók szerint reprezentatívak. Ebben az elemzésben a belső erdélyi magyar és a székelyföldi összevont adatbázist használtuk. A mintavétel módja a területi bontásban reprezentatív lépcsőzetes mintavétel volt, kvótás–sétálós háztartás-beazonosítással bővítve. Veres Valér – Magyarri Tivadar – Csata Zsombor: *Magyar fiatalok a Partiumban és Belső-Erdélyben az ezredfordulón*. Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány: Kolozsvár, 2002. 8–9.

Az ifjúsági korszakváltás nemzetközi tendenciái azt mutatják, hogy a fiatalok életpályájuk egyre nagyobb részét töltik az iskolában, ezzel párhuzamosan pedig egyre nagyobb hányaduk vállal teljes vagy részmunkaidős állást már az iskolából való kikerülés előtt. Ez az arány egy 1998-as felmérés szerint a 15–29 éves iskolába járó személyek közül Németországban 15 százalék, Dániában 26 százalék, Hollandiában 29 százalék volt.¹⁹ Amint táblázatunkból látható, az erdélyi magyar fiatalok esetében a teljes populáción belül ez csupán négy százalékot jelent,²⁰ ám a felsőoktatás bővülésével látványosan növekszik és a szünetes munkavállalás különféle formáival egészül ki²¹ (melyek közül a legjelentősebb az Egyesült Államokba irányuló munkaerőmozgás az egyetemi hallgatók körében).

A fiatalok munkavállalásával kapcsolatban az egyik legsúlyosabb problémát azonban a magas munkanélküliségi és inaktivitási arányok jelentik, amelyek 2001 végén közel 11 illetve 9 százalékot tettek ki. A megszokottól eltérően az inaktívak jelentős hányada nem az életciklusra jellemző események miatt inaktív (katonaság, gyerekvállalási szabadság), hanem a háztartásbeliek (37 százalék), az eltartottak (17 százalék) és az egyéb segélyezettek (9 százalék) aránya magas. Nagyságrendileg hasonló adatokat találunk a romániai fiatalokra vonatkozóan a nemzetközi statisztikákban is. Az Eurostat 2002-es munkaerő-felméréséből (3. ábra) kiderül, hogy a fiatakkori munkanélküliség leginkább az egykori keleti tömb államaiban a legmagasabb (Lengyelországban 44,5 százalék, Bulgáriában és Szlovákiában több mint 35 százalék), de Románia a maga 22,3 százalékaival is az uniós átlag felett helyezkedik el.

A Mozaik 2001 adatai²² ugyan néhány százalékponttal elmaradnak az Eurostat által rögzítettektől, az eltérés azonban feltehetőleg nem a romániai magyarok jobb munkaerőpiaci helyzetét mutatja, hanem a minták kor szerinti eltéréseinek köszönhető. A Mozaik 2001-ben ugyanis a 25–29 évesek is szerepelnek; ennek a korosztálynak az iskolából való kilépés

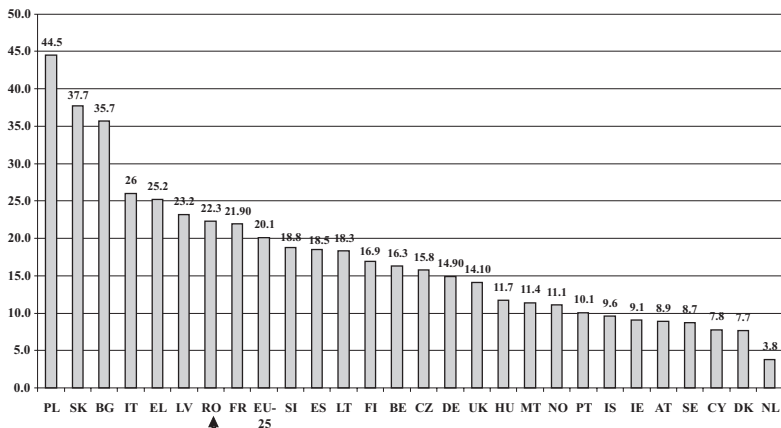
¹⁹ Galasi Péter – Timár János – Varga Júlia: *Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék: Budapest, 2001.

²⁰ A tanuló népességben belül pedig ennek megfelelően 9 százalékot jelent.

²¹ Ezzel kapcsolatban ld. Albert József: *Amerikai diákmunka a kulturális csereprogramok keretében és ennek hatása az erdélyi egyetemi hallgatók életstratégiáira*. Kézirat. BBTE – Max Weber Társadalomkutató Központ, 2002.

²² A fenti megfontolások alapján a munkanélküliekhez soroltuk az inaktívak közül a háztartásbelieket, az eltartottakat és az egyéb segélyezetteket is. A munkanélküliek aránya így 15,5 százalékra tehető. További elemzéseinkben is ezzel az aránnyal számoltunk.

3. ábra. A munkanélküliek aránya az oktatásból kilépett 15–24 éves fiatalok körében

Forrás: Key Data on Education in Europe 2005. 36., az Eurostat 2002-es felmérése alapján.

után általában több ideje és lehetősége van arra, hogy jobban helyezkedjen a munkaerőpiacon, emiatt a munkanélküliek aránya körükben alacsonyabb (10,9 százalék, szemben a 20–24 évesek 13,4 és a 15–19 évesek 34,5 százalékaival). Hasonlóképpen alacsonyabb munkanélküliségi és inaktivitási arányokról számolhatunk be a magasabb iskolai végzettségűek esetében (3. táblázat).²³

3. táblázat. Az erdélyi magyar oktatásból kilépett fiatalok aktivitás szerinti megoszlása, iskolai végzettség szerint (Mozaik 2001, N=1296)

	általános	szakiskola	líceum	felsőfokú	részmintá
gazdaságilag aktív	69,5	73,1	75,9	90,2	76,0
sorkatonára vagy gyermek-gondozói szabadságon van	13,6	10,8	8,4	3,0	9,1
munkanélküli	16,9	16,1	15,7	6,7	14,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

²³ Az európai országokra vonatkozó hasonló vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy a romániai diplomás munkanélküliek aránya kevésbé különbözik az uniós átlagtól és az életkortól függően 3 és 6 százalék körülire tehető. (Key Data... 2005, i. m. 41.)

Az iskolából a munka világába történő átmenetről további értékes információkat tartalmaznak azok az adatok, amelyek az iskola befejezése utáni első munkahelyre vonatkoznak.²⁴ Amennyiben a fiatalok munkaerő-piaci státusát közvetlenül a tanulmányaik befejezése után vizsgáljuk, a munkanélküliek és az inaktívak előzőnél magasabb aránya figyelhető meg, ami arra vall, hogy az iskola utáni elhelyezkedés szélesebb rétegek számára jelent komoly nehézséget (4. táblázat). Eszerint a legkedvezőtlenebb helyzetben az érettségizett és az általános iskolai diplomát szerzett fiatalok vannak.²⁵ Adataink azt mutatják, hogy a munkahely-keresésben a formális oktatáson belül történő szakmaszerzésnek kiemelt szerepe van: a szakiskolai, de főként a felsőfokú végzettek körében ez jelentősen csökkenti a munkanélküliség kockázatát.

4. táblázat. Az erdélyi magyar oktatásból kilépett fiatalok aktivitás szerinti megoszlása 18 éves korban, illetve közvetlenül az iskola elhagyása után, iskolai végzettség szerint (Mozaik 2001, N=963)

	<i>általános</i>	<i>szakiskola</i>	<i>líceum</i>	<i>felsőfokú</i>	<i>részmintá</i>
gazdaságilag aktív sorkatoná vagy gyermek-gondozói szabadságon van	37,3	69,2	64,5	76,0	62,3
Munkanélküli	47,9	19,7	15,9	12,4	22,0
Összesen	14,8	11,1	19,6	11,6	15,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A gazdaságilag aktívak körültekintőbb vizsgálata azt mutatja, hogy a tanulmányaik után sikeresen elhelyezkedett fiatalok döntő hányada (95 százalékuk) alkalmazottként kezdett el dolgozni; nagyon kevés olyan személyt találtunk, aki az induláskor már saját vagy családja által létrehozott vállalkozását működtette volna. Az első munkahelyre vonatkozó statisztikákból az is kiderül, hogy a pályakezdő fiatalok tekintélyes hányada képzettségéhez mérten alacsonyabb státusú foglalkozáskategóriában dolgozik (5. táblázat). Ez különösen érvényes a líceumot végzettekre,

²⁴ Elemzésünkben Shavit és Müller hipotéziseit követve csak az első munkahelyre vonatkozó adatokat vizsgáljuk, mert ebben érvényesül leginkább a képzés hatása.

²⁵ A fiatalok munkahelyi életpályáját 18 éves koruktól rögzítettük, így azoknak, akik korábban befejezték tanulmányaikat (általános iskolát és szakiskolát végzetek), már volt néhány évük arra, hogy munkahelyet találjanak, ezért esetükben a 18 éves korukban rögzített adatsorok feltehetőleg már egy kedvezőbb munkaerőpiaci helyzetet mutatnak.

akiknek több mint fele az érettségi oklevél birtokában csak munkás vagy kereskedelmi eladói munkakörben kapott állást. Hasonló helyzetben van a felsőfokú oklevéllel rendelkezők legalább egyharmada, akik első foglalkozásukhoz viszonyítva egyértelműen felülképzettek.²⁶ Amint az várható volt, a mezőgazdasági dolgozók legnagyobb hányada az általános iskolát végezték köréből kerül ki, de ebben a foglalkozáskategóriában a szakiskolások is felülreprezentáltak.

5. táblázat. Az erdélyi magyar oktatásból kilépett aktív fiatalok foglalkozás szerinti megoszlása 18 éves korban, illetve közvetlenül az iskola elhagyása után, iskolai végzettség szerint (Mozaik 2001, N=817)

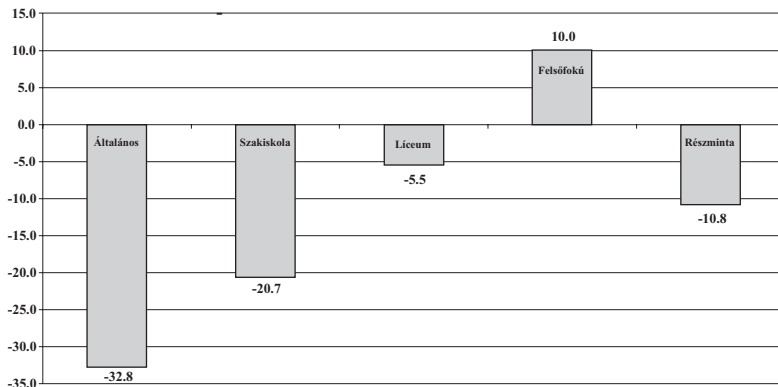
	általános	szakiskola	liceum	felsőfokú	részmita
értelmiségi beosztott, vállalkozó, vezető	0	0	1,4	66,7	9,7
nem fizikai dolgozó alacsony és közepes rangú tisztviselő, hivatalnok stb.)	3,5	5,3	27,8	18,9	16,6
kisiparos, kisvállalkozó	6,3	16,8	10,4	4,5	10,5
gazdálkodó	28,9	13,5	6,2	0	11,1
munkás, kereskedelmi alkalmazott (eladó)	61,3	64,4	54,2	9,9	52,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A képzettségi státuson aluli munkaviszonyok még szemléletesebb mutatója a fiatalok első munkahelyen szerzett keresetének nagysága, amely egyedül a felsőfokú végzettségűek körében haladja meg az adott évre jellemző országos átlagfizetést²⁷ (4. ábra). Eszerint az általános iskolát végzett fiatalok átlagosan harmadával, a szakiskolát végzettek pedig ötödével kerestek kevesebbet az első munkahelyükön, mint egy átlagos állampolgár. Figyelemre méltó továbbá, hogy ahogyan haladunk a magasabb végzettségű csoportok irányába, úgy nő a jövedelmek szórása, ami

²⁶ A nemzetközi statisztikák azt mutatják azonban, hogy a diplomás romániai fiatalok ilyen mértékű „felülképzettsége” elmarad az EU-s országokban megfigyelhető trendektől. Míg Romániában a felsőfokú végzettségűek messze több mint 80 százaléka van értelmiségi, menedzseri vagy hivatalnoki pályán, az uniós átlag esetében ez nem haladja meg a 75 százalékot (*Key Data ... 2005*, i. m. 46.).

²⁷ Az egyes évekre vonatkozó átlagfizetést az euró későbbi bevezetése miatt dollárban számoltuk ki, a Román Nemzeti Bank adatai alapján (www.bnr.ro).

4. ábra. Az első munkahelyen szerzett havi kereset nagyságának eltérése az országos átlagfizetéshez képest (százalékban) – a tanulmányaikat befejezett erdélyi magyar fiatalok –

Forrás: Mozaik 2001.

azt jelenti, hogy képzettségi hierarchián felfelé haladva jövedelem szerint egyre differenciáltabb csoportokat találunk.

Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy a munkaerőpiacon történő helyezkedés szempontjából az iskolai végzettségnek kiemelt szerepe van, de sokkal inkább formális elvárásként, mint szakspecifikus tudást igazoló jogosítványként van jelentősége. Eredményeink azt valószínűsítik, hogy bizonyos típusú foglalkozási pályák esetében nélkülözhetetlen az előírtnál magasabb végzettséget igazoló oklevél megléte, ami egyértelműen a diplomák értékének inflációjához és a munkaerő-rekrutáció szempontjainak relativizálásához is vezet.

A magasabb iskolai végzettség ugyanakkor nem garantál nagyobb biztonságot, nincsenek egyértelműen arra utaló jelek, hogy az egyetemi oklevél birtokában kockázatmentesebbé válna a munkahelyi életpálya. Ezt igazolják azok a megfigyeléseink, melyek során az életpályák teljes hosszán számoltuk össze a munkahely-váltásokat. Ebből az derül ki, hogy az alacsonyabb végzettségűek gyakrabban váltottak munkahelyet, ez azonban nem tekinthető szimptomatikusnak, mert ez a csoport korábban fejezte be tanulmányait, és emiatt átlagosan több időt töltött el a „munka mezején”. Ezzel összhangban az első munkahely időtartamának hosszára vonatkozó adataink sem mutatnak szignifikáns eltérést az egyes végzettség-kategóriák szerint.

Vizsgálatunk utolsó fázisában a frissen végzett diplomások munkaerő-piaci helyzetéről mutatunk be néhány adatot. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem végzettjei körében készült teljes körű vizsgálat adatai szerint²⁸ a frissen végzettek körében folyamatosan növekszik a munkanélküliek aránya, emiatt későbbi időpontra tolódik a munkaerőpiacon történő elhelyezkedés. Azok körében, akik a megkérdés időpontjában már dolgoztak (és válaszoltak a vonatkozó kérdésekre), kétharmadra tehető azoknak az aránya, akik rögtön a felsőfokú tanulmányok befejezése után álltak munkába, de egyre többen vannak azok is, akik már egyetemi éveik alatt dolgozni kezdtek (2003-ban ez az arány 20 százalék volt).

A tanulmányok befejezése utáni elhelyezkedést illetően markánsabb etnikum szerinti eltéréseket regisztráltunk: a magyar végzős diákok kisebb arányban helyezkednek el az egyetem befejezése után, mint a románok, ugyanakkor nagyobb hányaduk tanul tovább posztgraduális intézményben. Hipotéziseink szerint az első látásra pozitív fejleménynek tekinthető továbbtanulási szándék mögött – megfelelő lehetőségek híján – tulajdonképpen a munkába való kilépés előli menekvés forgatókönyve áll. Az erdélyi magyar magasan képzett, pályakezdő fiatalok romló munkaerő-piaci esélyeit jelzik azok az adatok is, miszerint a magyarok erőteljesen alulreprezentáltak a versenyszférában és arányukon felül vannak jelen az állami költségvetési intézményekben.²⁹

Vizsgálati kérdéseink szempontjából különös jelentőséggel bírnak azok a megoszlások, amelyek egyrészt a képzettségnek megfelelő munkahelyre, valamint a munkahelykeresés módjára vonatkoznak. Eszerint azok aránya, akik végzettségüknek megfelelő munkahelyen dolgoznak, a teljes populációban 81,4 százalékra tehető, ez azonban, amint az 6. táblázat mutatja, folyamatosan csökkenő tendenciát mutat.

²⁸ A felvétel folyamatosan zajlik, az egyetemi oklevél átvételének időpontjában. Adataink az 1997 és 2003 között végzettekre vonatkoznak, esetszám: 20373.

²⁹ Az eltérés kapcsán szóba jöhet a magyarázatok közül az intézményes diszkrimináció hipotézise tűnik a legvalószínűtlenebbnek (hiszen annak éppen a költségvetési intézményekben kellene erőteljesebben érvényesülnie). Véleményünk szerint kisebb magyarázóerőt képvisel – de fontos lenne megvizsgálni – az egyre gyakrabban hangoztatott nyelvi hátrányok kérdése, miszerint a pályakezdő magyar fiatalok a nem megfelelő román nyelvtudásuk miatt kerülnek hátrányos helyzetbe a piaci szektorban. Bár átfogó elemzés erre vonatkozóan sincs, megkockáztatjuk azt a hipotézist, hogy a különbségekért inkább a szakmai hálózatokban fellelhető etnikai zárványok a felelősek.

6. táblázat. A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végzett, munkába állt fiatalok százalékos megoszlása, a munkahely jellege szerint (N=15995)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Végzettségnek megfelelő munkahely	91,7	90,5	88,0	79,5	75,5	72,8
Végzettségnek nem megfelelő munkahely	8,3	9,5	12,0	20,5	24,5	27,2

Forrás: „A BBTE végzőseinek munkaerőpiaci helyzetkedése” vizsgálat, 1997–2002

A főiskolát végzettek körében ennél is alacsonyabb arányokról beszélhetünk, csupán 64 százalékuk dolgozik végzettségének megfelelő munkakörben. Etnikai hovatartozás szerint is kisebb, ám szignifikáns eltérés figyelhető meg: az elmúlt évek során a magyarok 83 százalékának, a románok 81 százalékának sikerült képzettségének megfelelő állást találni.

Arra a kérdésre, hogy jelenlegi munkahelyükről milyen információforrásból szereztek tudomást, a legtöbben (37,8 százalék) a médiát jelölték meg. Őket követik azok, akiknek felajánlották az állást (26,7 százalék), illetve azok, akik családi vagy baráti kapcsolataikon keresztül szereztek aktuális munkahelyüket (23,1 százalék). Összességében az 1997–2002-es periódust tekintve 11,1 százalékra tehető azok aránya, akik munkaerő-közvetítő ügynökségeken keresztül jutottak aktuális munkahelyükhöz, további 1,2 százalék pedig maga alapított vállalkozást.

7. táblázat. A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végzett, munkába állt fiatalok százalékos megoszlása aszerint, hogy milyen információforrásból szereztek tudomást munkahelyükről (N=15995)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
ügynökség	5,5	7,6	8,5	12,3	14,7	16,6
média	43,7	38,0	34,9	31,5	29,0	35,5
család, barátok	20,0	22,4	24,0	25,4	25,3	23,9
„felajánlották, hogy elfoglaltam”	30,6	31,4	31,7	29,0	29,1	22,0
saját vállalkozás	0,3	0,6	0,8	1,8	1,8	2,0

Forrás: „A BBTE végzőseinek munkaerőpiaci helyzetkedése” vizsgálat, 1997–2002

Ha az egyes információforrásokat formálisra (munkaerő-közvetítő ügynökségek, média) és informálisra (családi, baráti kapcsolatok, illetve a „felajánlották, hogy elfoglalom”-mal válaszoló) bontjuk, akkor azt látjuk, hogy mindkettő hasonló súllyal (fele-fele arányban) van jelen a munkaközvetítésében.

Ennél lényegesebb az információforrások fontosságának időbeni vizsgálata, amiből az derül ki, hogy a munkahely-keresésben egyre nagyobb szerep jut a munkaerő-közvetítő ügynökségeknek, és ha lassan is, de folyamatosan növekszik a saját vállalkozásba kezdők aránya.

Összegzés

A romániai felsőoktatási rendszer szerkezetét a Shavit–Müller-féle hipotézisek mentén megvizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy az egyetemi képzés decentralizációját szorgalmazó reformok eredményeképpen fokozatosan csökken a rendszer standardizáltsága és rétegzettsége. A munkába állás szempontjából ennek az a természetes következménye, hogy a pályakezdő fiatalok esetében egyre alacsonyabb a megfelelés a végzettség és a munkahelyi státus között, ami az intézményes képzés és a munkaerőpiac közötti aszinkronitás szimptomatikus jele. Erre egyrészt a képzettség foka (iskolai szint) és a foglalkozási státus összefüggéseit vizsgálva mutattunk rá, melynek során kiderült, hogy a pályakezdő fiatalok jelentős hányada végzettségén aluli munkát kénytelen vállalni, hosszú éveig átlagon aluli keresetért dolgozik, képzettségétől eltérő munkahelyen „parkol”. Romló tendenciákról számoltunk be akkor is, amikor a végzettség jellege és az első munkahely profilja közötti megfelelés időbeli trendjeit vizsgáltuk. A bővülő felsőoktatás tehát – a Shavit–Müller-féle 4. hipotézisnek megfelelően – tovább erősíti az oktatás és a munkaerőpiac közötti aszinkronitás mértékét.

Ilyen feltételek mellett egyre nyilvánvalóbb az, hogy a felsőoktatási intézmények által kibocsátott jogosítványok a munkaerőpiacon nem tudnak kielégítő irányzékként szolgálni a folyamatosan megújuló humán erőforrás minőségéről. Ezt a szerepet a személyközi (paternalisztikus és szakmai) viszonyok és egyre inkább a formális oktatáson kívüli intézmények (munkaközvetítők) látják el. Az oktatásból a munkába történő átmenet vezérlésében tehát egyre nagyobb szerep jut a piacnak, amely rugalmasabban képes kezelni a gazdaságban egyre gyorsabban

változó humán erőforrás-igényeket. A romániai viszonyokat szemlélve további lényeges probléma, hogy egyelőre még meglehetősen szűk az a piaci szegmens, amely ezt a feladatot – kizárólag a szakmai kompetencia szempontjait érvényesítve – érdemben el tudná látni. Egy ilyen intézményhálózat kiépüléséig tehát a munka világába kilépő romániai (és ezen belül az erdélyi magyar) fiatalok a maguk egyedi módján kénytelenek az elhelyezkedéssel járó kockázatok terhére a vállukra venni.